

Recenzja
rozprawy doktorskiej pt. *Aspiracje młodych muzyków a ich zakorzenienie w etosie rodziny pochodzenia*
przygotowanej przez mgr Martę Borkowską-Bierć
pod kierunkiem prof. dr hab. Elżbiety Dryll
na Wydziale Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA ROZPRAWY

Mgr Marta Borkowska-Bierć, w rozprawie doktorskiej zatytułowanej *Aspiracje młodych muzyków a ich zakorzenienie w etosie rodziny pochodzenia*, postawiła sobie za cel rozpoznanie czynników sprzyjających rozwojowi kariery zawodowej osób, które poddają się edukacji muzycznej. Praca - obejmująca 113 stron tekstu i 9 stron zapisu bibliograficznego (88 pozycji) - ma charakter empiryczny, o złożonym, eklektycznym profilu metodologicznym, uwzględniającym zarówno badania ilościowe, jak i jakościowe.

Źródłem zainteresowań badawczych Doktorantki stała się wiedza o tym, że zdolności muzyczne/talent oraz profesjonalna edukacja nie stanowią wystarczających warunków do osiągnięcia mistrzostwa w dziedzinie wykonawstwa muzycznego. Postawiła więc pytanie o rolę rodziny w kształtowaniu zasobów psychologicznych, mogących moderować czy maksymalizować osiągnięcie pożądaných, satysfakcjonujących efektów kształcenia muzycznego. Kluczową uczyniła kategorię etosu rodzinnego, zdefiniowanego, dzięki inspiracjom Elżbiety Dryll i Anny Cierpki, jako „system znaczeń, w którym zanurzeni są członkowie rodziny, a który wpływa na ich postawy, zachowania, sposób postrzegania i interpretowania zdarzeń” (str. 10). Celem badawczym mgr Marty Borkowskiej-Bierć stało się pogłębienie dotychczasowej, dostępnej w publikacjach naukowych wiedzy na temat wpływu rodziny na sukces zawodowy dzieci. Do swojego projektu badawczego Doktorantka wprowadziła czynnik międzypokoleniowy, tj. „wydarzenia/osoby, z którymi osoby badane nie miały szansy zetknąć się osobiście, o których informacje zostały im przekazane w

opowieściach – jako kapitał, który może być dobrem inwestycyjnym lub długiem do spłacenia” (str. 11). Praca składa się z części teoretycznej (obejmującej 40 stron tekstu), gdzie znajduje się przegląd stosownej literatury przedmiotu i charakterystyka problemu badawczego, oraz części empirycznej (obejmującej 52 strony), opisującej projekt badań i uzyskane rezultaty badawcze.

OCENA CZĘŚCI TEORETYCZNEJ ROZPRAWY

We Wprowadzeniu Teoretycznym mgr Marta Borkowska-Bieré definiuje pojęcie kapitału zawodowego, a w nim wyróżnia rodzinę jako źródło oraz swoisty magazyn zasobów, przydatnych czy wręcz niezbędnych do rozwoju jednostki. Dokonuje zwięzłego przeglądu badań świadczących o roli rodziny pochodzenia w podejmowaniu wyborów zawodowych przez ich młodszych członków. Przytacza też ustalenia dotyczące trybu kształtowania się wyborów zawodowych w biegu życia, eksponując dane dowodzące, iż pierwszorzędne znaczenie w podejmowaniu decyzji i w procesie rozwoju kariery zawodowej, oprócz zdolności i samodyscypliny, mają wpływy środowiska zewnętrznego, akceptacja społeczna oraz rodzina. Podkreśla istotną rolę tych czynników przede wszystkim na dalszych, ponadpodstawowych etapach kształcenia muzycznego. Sporo uwagi poświęca analizie czynników motywacyjnych. Przytoczone dane badawcze, pochodzące ze źródeł zewnętrznych, nie pozwalają jednak na sformułowanie jednego, najkorzystniejszego czy optymalnego dla trafnego wyboru drogi zawodowej modelu motywacji. Większość zgromadzonych danych świadczy o znaczeniu motywacji wewnętrznej, mającej znamiona pasji; sprzyja ona utożsamianiu się osoby (ja) z obrazem muzyka i w najwyższym stopniu pomaga angażować się w proces edukacji muzycznej oraz dalsze doskonalenie zawodowe, co staje się wręcz stylem życia. Jako jedyny czynnik osobowościowy, w istotnym stopniu osłabiający motywację do kształcenia się, wskazana została wrażliwość na krytykę. Podkreślono fakt, że źródłem wszystkich wyszczególnionych motywatorów jest początkowo środowisko rodzinne, a następnie szkolne. Środowisku rodzinnemu Doktorantka przyjrzała się pod kątem jego roli w rozwoju aspiracji i angażowaniu się w aktywność muzyczną, zaś jako kluczową kategorię, służącą do charakterystyki rodziny, uznała kategorię etosu rodzinnego. Przyjęła założenie, że najważniejszym elementem etosu rodzinnego, wpływającym na kształtowanie się tożsamości osobowej, są charakterystyki członków rodziny, przybierające postać etykiet i stanowiące podstawę/źródło oczekiwań uczestników życia rodzinnego. Jako takie są one odzwierciedleniem sposobu postrzegania i wartościowania otaczającego świata i

przyczyniają się – w miarę krystalizowania się treści etosowych - do budowania specyficznych dla danej rodziny wzorców i antywzorców osobowych. Opisując istotę etosu rodzinnego jako zjawiska złożonego, ugruntowanego w treściach narracji o członkach rodziny i wielostronnie wpływającego na kształtowanie się tożsamości poszczególnych członków rodziny oraz rodziny jako całego systemu, Doktorantka zwróciła uwagę na dynamikę tego zjawiska oraz jego wielostronne ukierunkowanie. Oznacza to, że wszystkie osoby, na zasadzie szeroko rozumianego mechanizmu sprzężenia zwrotnego, są zarówno odbiorcami oddziaływań jak i twórcami treści etosowych, pozostając w nieustannym procesie stawania się. Ten aspekt Autorka rozprawy, za Elżbietą Dryll i Anną Cierpką, uznaje za różnicujący w sposób istotny etos rodzinny od innych, uwzględnianych w badaniach psychologicznych zmiennych, którym przypisuje się wpływ na rozwój dziecka.

Przyjęte przez mgr Martę Borkowską-Bierć założenia teoretyczne na temat etosu rodzinnego w kontekście rozwoju kariery muzycznej uzasadniają zastosowanie do jego badania metody jakościowej o charakterze narracyjnym. Przed opisem zasadniczych badań dotyczących podjętego problemu Doktorantka przytacza własne, wcześniej zrealizowane badania narracyjne, przekonując tym samym o rozwijanych od lat kompetencjach metodologicznych i kontynuacji zainteresowań problematyką etosu rodzinnego.

Kontrowersje budzą niektóre treści rozdziału, niezręcznie zatytułowanego „Aspiracje i poziom zaangażowania w działalność muzyczną jako metody pomiaru osiągnięć” (str. 45). W gruncie rzeczy zarówno aspiracje, jak i poziom zaangażowania nie są metodami, lecz czynnikami/zmiennymi wpływającymi na poziom osiągnięć, rozwijającymi się w kontekście etosu rodzinnego. Ich wskaźniki zaś mogą być traktowane zarówno jako miary, jak i predykatory osiągnięć. W świetle powyższego tytułu oraz treści zawartej w podporządkowanym mu rozdziale nasuwa się też uwaga odnośnie do głównego problemu badawczego, zapowiadanego w tytule całej rozprawy. Tytuł ten uwzględnia kategorię aspiracji, a pomija drugi poddany badaniu element problemu, mianowicie poziom zaangażowania w działalność muzyczną. Skoro obie kategorie traktuje się jako równoważne – a taka teza zdaje się wynikać z przytoczonego materiału badawczego - to sensowniej/przejrzysiej byłoby, gdyby obie znalazły się w tytule rozprawy.

Część teoretyczną, przeglądową kończy rozdział, w którym Doktorantka określa cel zaprojektowanych badań oraz pytania badawcze. Jasno sformułowany cel zakłada rozpoznanie „jakie składniki etosu rodzinnego wpływają na kształtowanie wyższych aspiracji, promowanie zaangażowania w muzykę, a tym samym – osiąganie sukcesu na tym polu”

(str. 48). Pytania badawcze, sformułowane w odrębnym rozdziale, nie całkiem trafnie zatytułowanym „Cele i pytania badawcze” (str. 49), to: 1. „Jakie są różnice w formalnych aspektach etosu rodzinnego [...] pomiędzy osobami o wysokich i niskich aspiracjach oraz o wysokim i niskim zaangażowaniu w działalność muzyczną?” i 2. „Jakie elementy występują w treściowej warstwie etosów rodzinnych [...] u osób o wysokich i niskich aspiracjach?”

Doktorantka słusznie nie formułuje hipotez badawczych, uzasadniając swoją decyzję tym, że podjęte przez nią badania mają zasadniczo charakter jakościowy, eksploracyjny, o charakterze indukcyjnym.

OCENA CZĘŚCI BADAWCZEJ ROZPRAWY

W części badawczej mgr Marta Borkowska-Bierć przedstawia założenia metodologiczne, przekonująco uzasadniając celowość zastosowania modelu eklektycznego, obejmującego badania ilościowe i jakościowe. Model taki pozwala nie tylko na zwielokrotnioną walidację pozyskanych danych, ale także umożliwia ogląd wyników z szerszej perspektywy, w sposób całościowy, z uwzględnieniem dynamiki zmiennych etosowych oraz kontekstu, w jakim występują. Przyjęcie holistycznego modelu badawczego przez mgr Martę Borkowską-Bierć zasługuje na szczególne uznanie. Godny uwagi jest również zastosowany indukcyjny sposób ustalania poddawanych analizie zmiennych badawczych, oparty na założeniach teorii ugruntowanej. Służący do tego celu materiał pochodzi ze swobodnego wywiadu narracyjnego na temat rodziny pochodzenia. Dodatkowo zastosowano w badaniu rysunek drzewa genealogicznego. Na podstawie analizy treści narracji Doktorantka ustaliła dwa rodzaje zmiennych: pierwsze dotyczą etosu rodzinnego, drugie zaś - osobistego zaangażowania w działalność muzyczną. Poziom aspiracji natomiast określony został na podstawie odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące tej kwestii. Zarówno poziom aspiracji, jak i poziom zaangażowania w działalność muzyczną uznano za zmienne objaśniane, za zmienną objaśniającą zaś - charakterystyki etosu rodzinnego. Jest to podział – na co słusznie zwraca uwagę Autorka – umowny, porządkujący badaną rzeczywistość, w praktyce bowiem specyfika tej rzeczywistości, charakteryzującej się złożonością, wielostronnymi, zwrotnymi relacjami i w zasadzie przez całe życie trwającą dynamiką, nie pozwala na jednoznaczne usytuowanie wyodrębnionych zmiennych po którejkolwiek metodologicznej stronie. Dodatkowymi zmiennymi był wiek osób badanych/rok studiów, kierunek studiów, miasto pochodzenia oraz miasto odbywania studiów. Wybór powyższych zmiennych poddanych kontroli uzasadniono wyczerpująco. Wskaźniki zmiennych

objaśnianych i objaśniających przedstawiono szczegółowo, klarownie, w formie tabelaryzowanej. Jako najważniejsze, w odniesieniu do etosu rodzinnego, wyodrębnione zostały: system motywacyjny, a w nim umiejscowienie poczucia kontroli, poczucie sprawstwa, pewność sądów i tendencja do unikania oraz poziom muzyczności członków rodziny, oceniany na pięciopunktowej skali, według odpowiednich kryteriów dotyczących profesjonalizmu muzycznego, amatorstwa, edukacji i zainteresowań muzycznych.

Pewne uwagi nasuwają się w odniesieniu do następującego sformułowania: „U podstaw tej analizy [wpływu treści etosowych przekazywanych w rodzinach osób badanych na wysokość ich aspiracji – M. S-R] leży hipoteza, że zaangażowanie w muzykę członków rodzin muzycznych ma znaczenie jako element kształtujący aspiracje...” (str. 59). Zamiast pojęcia „hipoteza”, stosowniejsze w powyższym kontekście byłoby pojęcie „założenie”. Hipoteza to pogląd domagający się empirycznej weryfikacji, założenie natomiast jest tezą wyjściową, zaczerpniętą z wiedzy o faktach wcześniej zweryfikowanych, albo z określonej teorii, i jako takie inspiruje do stawiania dalszych pytań odnośnie do danego problemu, projektowania badań i ewentualnego formułowania hipotez, poddawanych weryfikacji, najczęściej za pomocą badań eksperymentalnych. *Nota bene* Doktorantka wcześniej zapowiedziała i jasno uzasadniła powody, dla których nie będzie formułowała hipotez w odniesieniu do postawionego problemu. Poza tym warto dookreślić, np. w komentarzu, o jaki rodzaj wpływu chodzi w zaprojektowanym badaniu. Nie mamy tu bowiem do czynienia z wpływem bezpośrednim czy bezwarunkowym, a raczej pośrednim - profilującym, moderującym czy inspirującym, a więc z wpływem w szerokim sensie - jako rola, znaczenie.

Mgr Marta Borkowska-Bierć przebadła 80 osób, w przeważającej liczbie kobiet, o zróżnicowanym profilu kształcenia muzycznego, pochodzących w większości z miast wojewódzkich i kształcących się w głównie w Warszawie, Poznaniu, Bydgoszczy oraz Gdańsku.

Rezultaty badań opisane zostały wyczerpująco, w sposób usystematyzowany, według schematu dostosowanego do postawionych pytań badawczych. W ramach analizy ilościowej za interesujące uznać można stwierdzenie, że wysokie zaangażowanie w działalność muzyczną wiąże się z bardzo precyzyjnymi i ambitnymi planami, przy czym związek ten wykazuje tendencję wzrostową wraz z wiekiem osób badanych. Godny uwagi i komentarza wydaje się wynik wskazujący na największą popularność przyszłej aktywności osób badanych w postaci świadczenia pracy edukacyjnej, mierzonej częstością wyboru różnych (10) rodzajów działalności muzycznej.

Pojawia się pytanie, czy w poszczególnych miastach badania prowadzili ci sami badacze? Odpowiedź na to pytanie mogła mieć znaczenie przy interpretacji rezultatów, z których wynika, że narracje osób badanych pochodzących z różnych miejscowości różnią się długością. Rola badacza wydaje się nie bez znaczenia, z czego Doktorantka zdaje sobie sprawę, wspominając o tym w innym miejscu rozprawy. Obecność znacząco dłuższych narracji o rodzinie u osób mieszkających w miastach wojewódzkich, w porównaniu z długością narracji u osób pochodzących z mniejszych miejscowości, wyjaśnia domniemanym posiadaniem „wyższego kapitału kulturowego” tych pierwszych, co przekłada się na ich „większą fluencję słowną”. To wyjaśnienie jest jednak trudne do przyjęcia w zestawieniu z innym wynikiem, jakim okazała się długość wypowiedzi narracyjnych mężczyzn, którzy średnio wypowiadali o 1000 słów więcej niż kobiety, bez względu na środowisko pochodzenia.

Wątpliwości budzą ustalenia dotyczące systemu motywacyjnego osób badanych. Z jednej strony Doktorantka stwierdza (na podstawie liczby czasowników modalnych) istnienie u badanych wewnętrznego poczucia kontroli (str. 69). W innym miejscu (str. 70) stwierdza, że poczucie sprawstwa badanych koreluje dodatnio zarówno z wysokim jak i niskim poczuciem kontroli. Jak to możliwe, że na poczucie sprawstwa, będące ważnym elementem systemu motywacyjnego, pozytywny wpływ ma zewnętrzne umiejscowienie kontroli? Co ciekawe, to mężczyźni charakteryzują się większą miarą zewnętrznego poczucia kontroli niż kobiety. Z czego to może wynikać? Interesujący rezultat badawczy dotyczy związku aspiracji osób badanych z muzycznością poszczególnych członków rodziny. Okazało się, że największe znaczenie dla kształtowania aspiracji muzycznych dzieci ma figura ojca, natomiast muzyczność matki, ani jej przodków zdają się nie odgrywać ważnej roli. Jak można zinterpretować/wyjaśnić ten dość wymowny fakt, który *nota bene* – w odniesieniu do innych sfer aktywności – odnotowali wcześniej psychoanalitycy (np. Z. Freud)?

Przeprowadzona w rozprawie analiza jakościowa narracji, dotycząca opisu i oceny rodzin, w tym szczególnie charakterystyki preferowanych wartości, dostarczyła wiedzy na temat zjawiska określonego mianem „siły etosu rodzinnego” (str. 79). Okazało się, że osoby o wysokich aspiracjach muzycznych, bez względu na muzyczność rodziny, znacząco częściej wskazywały pozytywne cechy członków swoich rodzin, a ewentualne negatywne oceny starały się wyjaśniać czy wręcz usprawiedliwiać. Jako ważne, związane z wysokimi aspiracjami, okazało się u osób badanych wspólne spędzanie czasu, spajające rodzinę, sprzyjające poczuciu tożsamości rodzinnej, przejmowaniu wartości, wzorców zachowań, kształtowaniu ambicji, sumienności, wytrwałości, pracowitości i angażowaniu się w

działalność muzyczną. Sama muzyczność rodziny okazała się warunkiem niewystarczającym dla rozwijania aspiracji dzieci. Narracje osób badanych jednoznacznie pokazały wagę etosu rodzinnego, dobrych, wspierających relacji oraz podejmowania wspólnych aktywności.

Całość opracowania kończy dyskusja, w której Doktorantka ustosunkowuje się do uzyskanych rezultatów i zastosowanej procedury badawczej, odnosząc się częściowo do wcześniejszych badań dotyczących podobnej problematyki, a ukierunkowanych na diagnozę mechanizmów maksymalizujących osiągnięcie sukcesów w działalności artystycznej, głównie muzycznej.

W zakończeniu rozprawy wskazane zostały ograniczenia projektu badawczego. Wśród nich Doktorantka wymienia samą procedurę badań, z zasadniczą jej częścią w postaci wywiadu. Zwraca uwagę na ograniczenia płynące z faktu, iż wywiady przeprowadzane były przez różne osoby, co mogło wpłynąć na cechy formalne narracji (np. na wspomnianą wcześniej ich długość). Zarysowana została także perspektywa dalszych badań, np. w odniesieniu do osób reprezentujących inne, niż muzyczna, profesje, charakteryzujących się jednakże podobną cechą, mianowicie wysokim wskaźnikiem dziedziczenia.

OCENA KOŃCOWA I WNIOSKI

Rozprawa mgr Marty Borkowskiej-Bierć zasługuje na pozytywną ocenę przede wszystkim ze względu na podjęty problem oraz zastosowaną strategię badawczą. Szeroko rozumiana problematyka osiągnięć, także w dziedzinie artystycznej, nie jest nowa w psychologii, jednak Doktorantka – po dokonaniu przeglądu literatury – uznała, że wciąż otwartą pozostaje kwestia roli rodziny w kształtowaniu predyspozycji osobowościowych, sprzyjających skutecznemu i satysfakcjonującemu angażowaniu się w działalność muzyczną.

Badania mgr Marty Borkowskiej-Bierć w znacznym stopniu pozwoliły na wzbogacenie wiedzy z tego zakresu, między innymi o ważny element generacyjny. Co szczególnie istotne, dzięki zastosowaniu metody jakościowej-narracyjnej, w połączeniu z metodą ilościową, rezultaty badań dostarczyły materiału, na którego podstawie możliwe okazało się opracowanie złożonego, wielowymiarowego i dynamicznego obrazu czynników etosowych, pośredniczących w kształtowaniu się tożsamości muzyka. Uwzględnienie kontekstualnych i psychohistorycznych/generacyjnych aspektów rozwoju jest nowatorskie i jako takie stanowi najważniejszy merytoryczny walor pracy.

Projekt badawczy przygotowany został poprawnie, zgodnie z obowiązującymi standardami metodologicznymi i zrealizowany starannie, a rezultaty badań opisane i przeanalizowane jasno, w świetle danych z literatury przedmiotu oraz własnych przemyśleń.

Rezultaty badań mgr Marty Borkowskiej-Bierć jednoznacznie wskazują na niezastąpioną rolę etosu rodzinnego, rozumianego jako system wypracowanych i realizowanych w rodzinie znaczeń, w kształceniu i rozwoju dzieci. Powinny zatem zostać upublicznione, np. w postaci publikacji.

Pod względem formalnym praca nie budzi poważnych zastrzeżeń; nieliczne uchybienia interpunkcyjne oraz strukturalne (np. powtórzenia niektórych fraz – s. 75 i 76) czy językowe (np. sformułowanie: „.....bardziej konkretnie” – s. 22) nie obniżają znacząco ogólnie poprawnej formy opracowania oraz logicznego, jasnego przekazu treści.

Podsumowując stwierdzam, że rozprawa mgr Marty Borkowskiej-Bierć, pt. *Aspiracje młodych muzyków a ich zakorzenienie w etosie rodziny pochodzenia* spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim, zawarte w Ustawie o Stopniach i Tytule Naukowym. W związku z powyższym wnoszą do Rady Wydziału Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego o przyjęcie w/w rozprawy i dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'M. Borkowska-Bierć', written in a cursive style.